

A TRANSZILVANIZMUS IDŐSZERŰSÉGE

TRANSZILVANIZMUS ÉS NEMZETI IDENTITÁS

I.

Makkai László a magyar—román közös múltról szóló könyvében egy helyen azt írja, hogy nincs még két olyan nép Európában, melynek nyelvterülete, etnikai talaja olyan nagy felületen fedné egymást, mint a magyar és a román. Valóban, a Szeret vidékétől a történelmi Erdélyen át a Partiumig terjedő országnyi területen úgy él együtt ez a két nép, hogy lehetetlen megvonni közöttük az etnikai határvonalat. Sokszorosan összefonódott településterületük zivataros történelmének eredményeként egymástól gyökeresen különböző kultúrák, etnikumok kerültek itt egymás mellé. Mert talán nem tévedünk, ha azzal egészítjük ki Makkai gondolatát, hogy a lig van két olyan szomszédos nép Európában, melyek nemzetkarakterológiai vonatkozásban, művelődési hagyományaikat illetően ennyire különbözének egymástól.

Az etnikai határok elmosódott volta miatt Kelet-Európában a nemzetté válás folyamata sem úgy zajlott le, mint a földrész boldogabb felén, ahol a kialakuló modern polgári nemzetek meglévő állami kereteket vettek birtokukba. Keleten kevés ország válhatott egynyelvű nemzetállammá, s így a nemzeti azonosságtudatot meghatározó tényezők is sok vonatkozásban mások lettek, mint az organikusabban fejlődő. Nyugaton: érzékenyebbek vagyunk a magunk és a tőlünk különböző etnikumok nemzeti szimbólumaira, nagyobb jelentőséget tulajdonítunk (a nemegyszer misztifikált és a jelen ideológiai követelményei függvényében meghamisított) nemzeti múltnak, hajlamosak vagyunk önmagunkat a másoktól való különbözőségekben megfogalmazni stb.

Etnikai, vallási, kulturális tekintetben Erdély Kelet-Európa egyik legsokszínűbb, legnagyobb keveredést mutató területe, ami nem jelenti azt, hogy az egységes államnemzet eszméjének ne volnának itt máig ható történelmi előzményei. (Gondoljunk csak a 30 milliós homogén Magyarországról álmodozó Tisza István-i magyar nacionalizmusra, mely végül a történelmi Magyarország pusztulásához vezetett, vagy Románia Trianon óta tartó kisebbség-ellenes állampolitikájára, melynek nyilvánvaló célja az ország — elsősorban Erdély — tényleges és kizárólagos birtokbavétele. Csak mosolyogni tudunk akkor, ha arról hallunk, hogy a homogén nemzet-állam megvalósítására törekvő századeleji Magyarország lakosságának fele nemzetiségi volt, vagy hogy

magát egységes nemzetállamnak tekintő Románia népének egyharmada nem tartozik a többséghez. Ez utóbbit illetően, az első világháború óta többség és kisebbség aránya semmit sem változott, legfeljebb a kisebbségek összetétele módosult: a zsidók és németek százezeireinek helyét mára a cigánység milliói foglalták el.)

Kelet-Európa nemzetei — Bibó István szavával élve — „nem történetileg kialakult határok szerint, hanem etnikai határok szerint határolódnak el”. (A kelet-európai kisállamok nyomorúsága).

Csakhogy a kultúrmezethez, az egynyelvű embereket összekapcsoló közös szellemi hazához való tartozás kinyilvánításának gyakorlata sohasem volt problémamentes. Egyrészt mert az uralkodó többségi nemzetek mindig nehezen fogadták el azt, hogy az országon belül élő némelyik népcsoport voltaképpen egy másik közösséghez tartozik, másrészt a határok által szétdarabolt területeken általában nehezen valósulhatott meg a nyelvi-kulturális alapon szerveződött közösségek együttműködése. Ezt a XIX. század folyamán magyar uralom alatt élő, de magát az egységes román nemzet részének tekintő erdélyi románság éppúgy szükségesnek tartotta, és ugyanakkor problematikusnak is érezte, mint az első világháborút követően kisebbségi helyzetbe került erdélyi magyarság.

A kultúrmemzet egészétől elszakítottak identitás-tudatát a kettős kötődés miatt egyfajta szkrizofénia jellemzi, amit különféle ideológiák, vágyálmok, utópiák vagy — ha ez lehetséges — gyakorlati lépések (kitelepedés, helyi autonómiákra való törekvések, határrevíziók stb.) által igyekeznek feloldani. A szorongatottság, a létükben való veszélyeztetettség rendkívül találékonyvá teszi Kelet-Európa kisebbségeit: a szlovákok, a horvátok, a szlovének, a Baltikum népei önálló nemzeti államokat akarnak, a koszovói albánok és a besszarábiai románok szívesen egyesülnének a majdan talán demokratizálódó anyaországgal, az erdélyi szászok és svábok tömegesen kitelepednek, a magyarok pedig valamivel keletebbre tolnák a demokratikus Európa határait. De arra is bőven akad példa, hogy egy-egy kisebbség különböző korszakokban más-más módon véli feloldani a szkrizofén helyzet ellentmondásait. Az erdélyi magyarság például, legelőször a „keleti Svájc” vágyálmát dédelgette, majd a Trianon után felnövő nemzedékeit önismeretre, a reálpolitika szükségességére apelláló törekvései következtek. A nemzeti-

ségi kérdés megoldására vonatkozó kommunista dogmákból való gyors kiábrándulás után az erdélyi magyarok egyre inkább a polgári demokráciák jogállamiságát, a közös Európát tekintik elerendő eszménynek.

Az Erdély különállóságát hirdető Kós Károly-i transzilván gondolat kisebbségpolitikai ideológiaként nem tekinthető egyébnek, mint utópikus kísérletnek, mely jövőbe mutató eszményt és ebből fakadó cselekvésprogramot adott a Trianon traumáját nehezen elviselő erdélyi magyarságnak, így próbálva meg feloldani a kettős kötődés skizoid tudatállapotát Csakhogy — mivel a magyar és román etnikum országnyi közös nyelvterülete teljes egészében Romániához került — az erdélyi románságnak nem volt szüksége arra, hogy elfogadjon egy gyermeketg utópiát. Az egyáltalán nem eszményi valóság az volt, hogy a Horthy-rendszer a súlyos társadalmi anakronizmusokról el akarván terelni a figyelmet, a revizionizmus és az irredentizmus politikájához folyamodott, de ugyanezt tette az uralomra került román nagypolgárság is: a gazdasági válság bajaiért a kisebbségeket — elsősorban a „revizionista” magyarokat és a zsidókat — okolta, s eltúrte a Vaszárda parasztromantikával egyes misztikus fajmítosztát, mely végül a román fasiszmus tobzódásához vezetett. Ilyen körülmények között a kezdetben ténylegesen is lojális, a hagyományos erdélyi patriotizmus és tolerancia jegyében közlelésre hajlamos erdélyi magyarság — (lojalitása, együttműködési készsége egyebek mellett magában a transzilván gondolat szellemiségében és a munkásmozgalomban nyilvánult meg) — létében vált veszélyeztetetté, és valóban, az irredentizmus felé sodródott. Miközben a hitleri Németország kegyeiért versenyt futó és egymásra acsarkodó Románia és Magyarország egyaránt fasizálódott, Erdélyben szó sem lehetett a Kós Károly-i „országtranszilvanizmus” — (erre vonatkozóan lásd Szabédi László 1937-ből származó levelét az Európai Idő 1—2. és 3. számában) — utópisztikus eszményeinek érvényesüléséről. A „keleti Svájc” eszményképét megfogalmazó transzilvanizmus ideológiája ebben a kedvezőtlen történelmi helyzetben nem szolgálhatott gyakorlati cselekvésmoделlként. De vajon, csak emiatt? Megvizsgálandó, hogy mire alapozott az az elméleti konstrukció, mely azt feltételezte, hogy Erdély népei erősebb szálakkal kötődnek egy idealizált Erdély-eszményhez, mint saját anyanemzeteikhez. Mert Erdély, erdélyiség — ha regionalizmusként is — igenis volt, és van ma is.

TÁNCZOS VILMOS

(folytatjuk)

A TRANSZILVANIZMUS IDŐSZERŰSÉGE

TRANSZILVANIZMUS ÉS NEMZETI IDENTITÁS

(folytatás lapunk előző számából)

Hét évtized után egyértelműen bebizonyosodott hogy a kezdeti transzilvanizmus túlhangsúlyozta az erdélyi népek sorsközösségét, s amikor az „erdélyiség” gondolatát a nemzeti eszme fölé helyezte, elrugaszkodott az erdélyi valóságtól. A továbbiakban azokat a máig ható történelmi tényezőket vesszük szemügyre, amelyek egy-egy nemzeti közösség azonosságutadatát meghatározták, s amelyek már a nemzeti ébredések idején alkalmasak lehetnek arra, hogy a nemzettel való azonosulás kikristályosodási pontjaivá legyenek.

A közösségi azonosulás egyik lehetőségét már a nemzeti mozgalmak kibontakozása előtti korban is KÜLÖNBÖZŐ EGYHÁZAKHOZ VALÓ TARTOZÁS jelentette Erdélyben — ahol nemcsak etnikumok, hanem felekezetek is találkoztak, és ez a kétfajta megoszlás nem esett egybe — a képlet meglehetősen bonyolult volt. A protestáns egyházak közül a református és unitárius magyar, az evangélikus pedig egyértelműen szász identitást jelentett, az izraelita vallásúak pedig a zsidóközösség tagjainak érezhették magukat.

A HABSBURG-TÖREKVÉSEK A KATOLICIZMUSRA ALAPOZTAK

Problematicus volt viszont a református fejedelmek alatt megfogytkozott számú magyar katolikus helyzete, hiszen a fejedelemség megszünte utáni (1690) Habsburg-központosító törekvések a katolicizmusra alapoztak. A katolikus egyházi szervezet beleépült egy idegen, elnyomó államhatalomba, részesévé lett annak, s így a helyi autonómiák, a demokratikus erdélyi hagyományok felszámolása az ellenreformációval és a katolicizmus erőszakos terjesztésével fonódott egybe. Vallásuk tehát nem jelentett egyértelmű azonosulási lehetőséget a Habsburgoktól szorongatott — gondoljunk itt az 1764-es madéfalvi székelygyilkolásra, a határőrezredek erőszakos felállítására — katolikus magyarság számára. Erdély katolikus lakossága nem a vallás által kapcsolódott be a modern értelemben felfogott polgári magyar nemzet kialakulásának folyamatába.

LATINOS MŰVELTSÉGET SZEREZHETTEK

De nem volt egyszerű az erdélyi románok helyzete sem, akiket a Habsburg központi hatalom a magyar, nemesi rendek ellen akart kijátszani és bizonyos politikai, társadalmi, művelődéstügyi szabadságjogok fejében felajánlotta számukra a nyugati Katolikus egyházzal való egyesülést (1697). Az unitus (görögkatolikus) románoknak viszont ezeket a szabadságjogokat a magyar rendi önkormányzattal szemben kellett volna kiharcolniuk, de ennek hosszú ideig — gyakorlatilag az 1848-as szabadságharcig — sikerült megakadályoznia a románok eman-

cipálódási folyamatát. Az unitus egyház tehát, mely eredetileg a Habsburgok pozícióit volt hivatott erősíteni a „rebellis” magyarság és a rossz szemmel nézett protestáns erdélyi rendek visszaszorításában, palackból kiszabadult szellemként, rövidesen a román nemzeti ébredés forrásává vált. Az unió utáni fokozatosan kialakuló szűk, papi, kisenemesi értelmiségi réteg — az unió ugyanis megnyitotta a román ifjúság előtt az erdélyi, magyarországi, bécsi, római főiskolák kapuit, ahol latinos műveltséget szerezhettek — büszkén fedezi fel a román nyelv római eredetét, és nyomban érveket keres ahhoz, hogy az újonnan kialakuló román értelmiséget negyedik erdélyi rendként (Natio Valachica) elismertesse. A legelső görög katolikus püspökök egyike, a fiatal Innocențiu Micu-Klein, amikor a XVIII. század elején szabadságot, egyenjogúságot, általában politikai jogokat követel a románságnak, már az azóta sokszor hangoztatott érvet is megfogalmazza: a románság „nemcsak a legrégibb, de a legszámosabb is” Erdélyben. Ennek a rendi szemléletben mindenféle jogalap nélküli érvnek — a román nemzeti ideológia előkészítőjeként a nemzetbe a román jobbágy tömegeket is beleértette, ami a kortársak szemében közjogi abszurdumnak minősült, hiszen a magyar, székely és szász jobbágyok sem tartoztak bele a rendekbe — akkor még nem volt nacionalista felhangja, de már akkor is ingerlően hatott a magyarságra. Azt mondhatjuk tehát, hogy A ROMÁN—MAGYAR SZEMBENÁLLÁS VALLÁSI KÖNTÖSBEN JELENTKEZETT ELŐSZÖR, s csak később, a polgárosodás és a nemzeté válás folyamatának előrehaladtával vált nemzet-politikai-társadalmi hangsúlyúvá.

A MAGYAR NEMESSÉG AZ ORTODOXOKAT TÁMOGATTA

A képet csak tovább árnyalja és bonyolultabbá teszi az, hogy az erdélyi románság vallási tekintetben nem volt egységes, ami a társadalmi, politikai nemzeti kérdésekkel szemben is eltérő álláspontokat eredményezett. A görög katolikus román egyházi értelmiség, amely Balázsfalvát román kultúrközponttá tette, nemcsak a vallási uniót ellenző papsággal, valamint a Havasalföldről és Szerbiából érkező térítő szerzetesekkel és görögkeleti pópákkal találták szembe magukat, hanem a keleti babonás hagyományokhoz ragaszkodó egyszerű néppel is. (Az unióval szembeni népi ellenállás miatt kezdetben csak a nyugati egyház néhány alapvető dogmáját fogadták el, de a vallásgyakorlás keleti szertartásrendjét, a ceremóniákat, a liturgiákat, az egyházi jogot, a naptárt stb. egyáltalán nem tudták módosítani.) Az unitus-görögkeleti párharcban a magyar református nemesség természetesen az ortodoxokat támogatta. Bod Péter például, a tudós református lelkész egy helyen megfedkedzik mindenféle fenntartásáról, a görögkeleti egyházzal szembeni leújtó protestáns véleményről és keleties szövirágok-

kal magasztalja a napkeleti eklészia igazhitűségét, majd szent embernek nevez egy Dél-Erdélyben térítő szerb szerzetest. Ez a vélemény kétségkívül a magyar kortársak hangulatát is kifejezi, akik attól félnek, hogy a társadalmi érvényesülési lehetőséghez jutó görög katolikus románságnak, miután bekerül a magyar társadalomba, Habsburg támogatással sikerül majd háttérbe szorítania a református és unitárius magyarságot. Félelmük — mint ez fokozatosan bebizonyosodott — egyáltalán nem volt alapatlan, s a vallási köntösben jelentkező román-magyar szembenállás a század folyamán mindinkább elmélyült.

AZ ÁLLAMVALLÁS

A vallás tehát a belső megosztottság miatt, a nemzeté formálódó románság számára sem jelentett egyértelmű azonosulási lehetőséget, s bár a románság nemzeti öntudatosodása vallási alapról indult, később más tényezők léptek előtérbe, váltak hangsúlyosabbakká, melyek az egységes román nemzet kialakulása felé mutattak. A két román vallás kezdeti szembenállása fokozatosan oldódott — 1919-ben Erdély lakosságának 35 %-a (1 800 000 lélek) görögkeleti, 24.5 %-a (1 275 000) pedig görögkatolikus volt —, de sosem tűnt el teljesen. Mi több, az unitus vallás második világháború után történt rendeleti megszüntetése újra lángra lobbantotta az ősi szembenállást, hisz az államvallásnak kinevezett görögkeleti egyháznak nem sikerült a román lakosság egészét átfognia.

A KATOLIKUS SEM...

Az erdélyi népek sorsközösségét hirdető transzilvanisták a hagyományszerű erdélyi vallási toleranciát hangsúlyozták, ami valóban létezett, egyfajta autonómia, demokrácia is rejtőzött benne, és talán az is igaz lehet, hogy hozzájárult egy sajátos Erdély-tudat kialakításához. Csakhogy az is tény, hogy a vallási hovatarozás több erdélyi nép esetében (protestáns magyarok, evangélikus szászok, izraelita zsidók stb.) épp a nemzetükkel való azonosulás egyik lehetőségét jelentette, mások számára pedig a nemzeti ébredés folyamatának elindítója, támogatója volt (görög katolikus románok). És nem mellékes az sem, hogy a négy történelmi „bevett vallás” között nem találjuk meg a román egyházakat, sőt ezek társadalmi-politikai küzdelmeket felvállalva, hosszú időn át szemben állnak a „bevett vallások”” valamelyikével. Az összképhez tartozik az is, hogy a Habsburgok által kisajátított, elnyomó politikájuk eszközekévé alacsonyított katolikus egyház sem éltett mintaszerű békében a többi erdélyi felekezettel. Összegzésképpen azt mondhatjuk, hogy AZ ERDÉLYI EGYHAZAK NEM VALAMIFÉLE TRANSZILVÁN GONDOLATTAL, HANEM A NEMZETI KÖZÖSSÉGGEL VALÓ AZONOSULÁSRA NYÚJTOTTAK LEHETŐSÉGET.

TÁNCZOS VILMOS

(folytatjuk)

A TRANSZILVANIZMUS IDŐSZERŰSÉGE

TRANSZILVANIZMUS ÉS NEMZETI IDENTITÁS

III.

NEM A TOLERANCIA FOLYTATÓDOTT

Az egyházakhoz való tartozás döntően hatott tehát az erdélyi népek nemzeti identitástudatának alakulására.

A XX. századi nacionalista államhatalmak azáltal, hogy „nemzetinek“ neveztek egy-egy egyházat és privilégiumokat adva ezeknek, másokat üldöztek, tovább mélyítették a felekezetek között meglévő történelmi ellentéteket (Gondoljunk itt a nagy román állameszme szolgálatába szegődött görögkeleti és a betöltött görög katolikus egyház, vagy a bukaresti római katolikus érsekség és a gyulafehérvári katolikus egyházmegye viszonyára.) A nemzeti kisebbségek üldözésével azok egyházai is üldözendőkké váltak, hiszen minden hatalom pontosan ismerte a vallás jelentőségét a nemzeti öntudat fenntartásában. A XX. században nem az Erdélyre jellemzőnek mondott vallási tolerancia százados hagyományai folytatódtak — (ez legfeljebb a kisebbségi sorba került népek felekezeteinek szolidaritásában jelentkezett) — hanem megtörtént a történelmi különbözőségek és szembenállások hatalom általi kiaknázása, ami a transzilvanista ideológia egyik alappillérének kihullását is eredményezte.

A vallási hovatartozás mellett, a közösségi azonosulás másik ősi lehetőségét A RENDI-POLITIKAI KERETEK jelentették Erdély népei számára. A velük való azonosulás mikéntjén túl vizsgálandó az is, hogy a rendiség intézménye hogyan befolyásolta a különféle nemzeti öntudat kialakulását. Köztudott ugyanis, hogy az anyanyelv és a nemzetiség, mint a közösségi hovatartozást eldöntő ismérvek, csak a XVIII. századtól kezdenek döntő tényezőkké válni, korábban az egyén önazonosság-tudatát — és természetesen az egyénről kialakított képet is — rendi és felekezeti hovatartozása határozták meg. Ezeken kívül legfeljebb a birodalomhoz vagy országhoz való tartozás szempontja jöhetett számításba. A mohácsi vész előtti erős történelmi Magyarországon például, minden etnikum — nyelvtől és felekezeti hovatartozásától függetlenül — „hungarus“ tudattal rendelkezett, ami nem jelentett sem magyar anyanyelvűséget, sem magyar öntudatot, sem a nemzet fogalmát kisajátító magyar nemesség eszmevilágával való azonosulást.

UNIO TRIUM NATIONUM

Az erdélyi rendiség története nem az 1437-es „unio trium nationummal“ kezdődik ugyan, de ez az egyezés, mely csak a magyar nemességet, a székelységet és a szászságot ismeri el teljes jogú nemzetnek, az 1848-as mozgalmakig behatárolta az etnikumok nemzetté válási folyamatának lehetőségeit. Ettől kezdve Erdély egész közléte a nemesek, a székelyek és a szászok helyi autonómiáira, valamint a rendi országgyűlésre alapozódott, amihez egy évszázad múlva a négy „bevett vallás“ elvi egyenjogúságának elismerése társult. Az erdélyi népek nemzetté válási folyamatának döntő tényezője volt az, hogy a feudális hagyományokban gyökerező rendi keretek és intézmények alkalmasoknak bizonyultak arra, hogy a formálódó nemzeti identitások központjaivá legyenek: a magyarok, székelyek és szászok rendi különállása a nemzeti gondolat megjelenése után szerves és természetes folyamat eredményeként nemzeti különállássá változott.

a) Magyar nemesek

A MAGYARSÁG esetében a nemesi rendi keretek átfogó nemzeti tartalommal való kitöltését az

tette problematikusá, hogy a magyar etnikum nagyobbik fele sem Erdélyben, sem Magyarországon nem tartozott a nemesi nemzethez. A reformkor és 1848 haladó mozgalmainak kellett eljönniük, hogy a nemzet fogalmának kiszélesedésével a magyarság egésze bekerülhessen „az alkotmány sáncai“ mögé, ami egyúttal az időszerűtlenné vált rendi keretek megszüntét és a modern polgári magyar nemzet kialakulását is jelentette. A jobbágyfelszabadítást és a törvény előtti egyenlőséget hirdető Wesselényi, Kossuth, valamint a tizenkét pontot megfogalmazó radikális márciusi ifjak nagyon jól tudták, hogy az elavult rendi kereteknek döntő szerepük van a politikai jogok átruházásában és a modern magyar nemzettudat kialakításában. A magyar polgári nemzet kialakulása — ugyanúgy, mint a lengyelek, a horvátok és a csehek esetében — a nemzet fogalmának kiszélesedésével történt meg, olymódon, hogy egy politikai jogokkal, tényleges politikai hatalommal rendelkező osztály — esetünkben a liberális köznemesség — nemzeti színűre festette a maga rendi különállását, és kiküzdötte azt, hogy az osztály előjogait általános érvényű jogokkal helyettesítsék.

b) Székelyek

A sajátos joghelyzetű SZÉKELYEK esetében a rendi keretek az egész közösséget átfogták, hiszen eredetileg minden székely kiváltságos volt. Így számukra a közösséghez való tartozás tudata hosszú századokon át az identitást meghatározó legerősebb tényezőnek számított, ami mellett még a vallási hovatartozás jelentősége is eltörpült. A történettudomány máig se tisztázta végérvényesen azt, hogy a székelység mi módon jutott el a középkorban gyökerező rendi különállástól az egységesülő magyar nemzettel való teljes azonosulásig. Közismert történelmi tény, hogy a székelyek 1600-ban még az Erdélybe betolakodó Mihály vajda oldalán harcoltak a magyarok ellen, de 1784-ben, a Horia-féle lázadás idején már teljesen a magyar nemességgel azonosították magukat, és tömegesen keltek fel a románoktól szorongatott magyarság védelmére. Ekori magatartásuk a jövőbe mutatott, jelezte nemzetudatuk fejlődésének további irányát. Hovatartozásuk az 1848-as forradalomban pecsételődött meg véglegesen, amikorra a nemesi-jobbágy viszonyok, a magyarhoz hasonlóan átszőtték a székely társadalmat is, és a székely „nemzeti“ önérzet a rendi keretek felbomlásával elveszítette táptalaját. Helyette előtérbe került a magyarokkal közös nyelv, az ősi hagyományokban gyökerező szittya-magyar nemesi önérzet, a közös hun eredet tudata, ami mind elősegítette a kialakulóban lévő magyar nemzettel való azonosulást. Nem volt elhanyagolható tényező az sem, hogy a Bécs ellen forduló magyar szabadságharc a székelység legnagyobb sérelmét, az ősi székely szabadságot eltemető határőrséget is megszüntette, ami által a székelyek a szabadságharc és a magyar nép feltétlen hívei lettek.

c) Szászok

A SZÁSzsÁG, azaz a harmadik kiváltságos erdélyi rend a fejedelemség megszűnte után ellentmondásos helyzetbe került: Bécs támogatását élvezve, kénytelen-kelletlen a Habsburgok politikájának kiszolgálójává lett, holott tényleges érdeke a szászság kiváltságát is biztosító sajátos erdélyi rendiség fenntartása volt. Azzal, hogy a bécsi abszolutizmus az erdélyi szászságot központosító törekvései eszközkeként próbálta felhasználni, megosztotta és egymással szembeállította Erdély népeit. Amilyen mértékben a Habsburgok politikája átfog

ta Erdélyt, olyan mértékben veszítette gyakorlati éryényét a három nemzet uniójára építő erdélyi alkotmány. A XVIII. század végi Erdélyben már alig van nyoma a kölcsönös rendi függésnek és egyenlőségnek, a helyi autonómiák érvényesülését is korlátozzák. Mindezek helyét az ugyancsak rendi alapokon ébredező nemzeti nacionalizmusok foglalják el, melyek a XIX. század folyamán azonos tartalmakkal (az anyanyelv ápolása és fejlesztése, a múlt hagyományainak élesztgetése, a nemzeti sajátosságok kultusza stb.) kerülnek majd szembe egymással.

AZ EL NEM ISMERT NEGYEDIK REND

Az erdélyi ROMÁNSÁG kezdetől fogva kívülrekedt ugyan a kiváltságokat biztosító rendi alkotmányon, de ez nem jelenti azt, hogy elutasította volna a rendiség intézményeit Ellenkezőleg: a románok is csak rendi keretekben tudtak gondolkodni, és négy évszázadon át kitartóan harcoltak azért, hogy negyedik rendként őket is ismerjék el államalkotó nemzetként. A XVIII. század folyamán, amikor a rendi társadalom bomlása már nyilvánvalóvá lett — gondoljunk itt II. József felvilágosult abszolutizmusára, mely gyökereiben támadta meg a magyar rendi társadalmat —, a románság még mindig a rendi alkotmány kiterjesztését követelte, mert csak ebben látta nemzeti egyenjogúsodásának egyetlen biztosítékát. (A román értelmiség ezt követeli a SUPP-LEX LIBELLUS VALACHORUM című, uralkodóhoz intézett folyamodványában is, melyben a rendi szemlélet és érvelés felvilágosult szellemiséggel keveredik!) Mi több, az 1848-as forradalom idején, amikor a rendiség már mindenütt összeomlott, a román értelmiség még mindig ragaszkodott a negyedik rendi nemzet vágyálmához, és rendi gyökerű nemzet fogalmát nem tudta összeegyeztetni az Európa-szer te kialakulóban lévő polgári állameszmével.

ELSZABADULT INDULATOK

Az uralkodó magyar nemesség és a rendiség felgyvrába betörni nem tudó román jobbágyok ellentétének kezdetben kifejezetten társadalmi jellege volt, s csak később, a XVIII. saázad derekától kapott nemzeti színezetet, hogy a XIX. századra egyértelműen román-magyar ellentété alakuljon át. Horia seregében, a nemesség ellen kezdetben még magyar jobbágyok is harcoltak, akik csak akkor hasonlottak meg önmagukkal és váltak ki a pusztító hordákból, amikor ezek magyar templomokat is kezdtek felégetni. 1848-ban viszont a hangadó román értelmiséget (Simion Bărnuțiu, Papiu-Illariant, Avram Iancu, Axente Severt, Ion Buteanuta és társaikat) ugyanúgy nacionalista gyűlölködés vezette, mint a székelység fegyverbeszállását kezdeményező Berzenczey Lászlót. A hónapokon át tartó polgárháborúban beszennyeződtek a szabadságharc nemes eszményei, s a Gábor Áronok, Gál Sándorok hősies önvédelmi harcának árnyékában egyik oldalon megtörtént Kisenyed, Zalatna, Nagyenyed védtelen magyar lakosságának lemészárlása, a másikon pedig a székelyek Zaránd vidéki. Szászrégen környéki, barcasági garázdálkodása. A polgárháborúban elszabadult nacionalista szervenélyek végleg elsöpörték az akkor már alig létező sajátos erdélyi rendiség legjobb hagyományait, melyektől kedvezőbb történelmi körülmények között — a nyugat-európai fejlődéshez hasonlóan — egyenes út vezethetett volna a népek tényleges egyenlősége, a helyi autonómiák, azaz egy demokratikusabb fejlődés felé. De a világszabadság eszméjét beszennyező polgárháború után csak az újabb gyűlölködések korszakai következhetek.

TÁNCZOS VILMOS

A TRANSZILVANIZMUS IDŐSZERŰSÉGE

TRANSZILVANIZMUS ÉS NEMZETI IDENTITÁS

IV.

Az erdélyi népek identitástudatát meghatározó két fontos történeti tényező — a vallási és a rendi hovatartozás — a polgári nemzetek kialakulása előtti időszakban nyújtott azonosulási lehetőséget egy-egy közösség számára. Mindkét tényező Erdély val-lási, társadalmi, etnikai közösségeinek elkülönülése, önállósodása irányába hatott, ami nem egy esetben nyílt szembenállásban konkretizálódott. De a val-lási és rendi keretek identitáshordozó jelentősége a XVIII. század végétől fokozatosan csökkent, helyet-tük az identitás más tényezői kerültek előtérbe e-gész Európában, melyek a korábbi elkülönülési ten-denciák betetőzéseként a mai modern nemzetek kialakulásához vezettek. Ezek általában olyan té-nyezők voltak, amelyek — a vallástól és a rendi-ségtől eltérően — nem kötődtek a feudális rend-serhez, hanem attól függetlenülde előre mutattak a polgári fejlődés irányába.

NYELVÉBEN ÉL A NEMZET

A gazdasági fejlődés, a nagyobb társadalmi mo-bilitás, a kiépülő piaci kapcsolatok miatt a XVIII. század második felétől egyre jelentősebb szerephez jutott az etnikumok nyelve, amelyekből csakha-mar *a nemzetek nyelve* lett. Túlzás nélkül állíthat-juk, hogy KELET-EURÓPA NEMZETEINEK IDEN-TITÁSA VÉGÜLIS EGY-EGY NEMZETINEK KIKI-ÁLTOTT NYELV KÖRÜL ALAKULT KI. Amelyik etnikumnak nem alakult ki nemzeti nyelve, az nem is válhatott nemzetté (szorbok, kárpátukránok, cigá-nyok stb.). Nyelv és nemzet összefüggését már a kortársak is felismerték — (nyelvében él a nemzet!) —, sok nép esetében élet-halál kérdéssé vált a nyelv megújításának, korszerűsítésének problémája. A szlovének, ha átvették volna a szerb-horvát nyel-vet, minden nehézség nélkül beleolvadhattak vol-na a horvát nemzetbe, és a szlovákok is azonosul-hattak volna a cseh nemzettel, ha nem hoznak lét-re egy önálló irodalmi nyelvet. Kelet-Európában az egyetlen szabályt erősítő kivétel a horvátok ese-te, akik nem elsősorban nyelvi alapon, hanem tör-téneti-vallási fejlődésük eredményeként váltak nemzetté.

EGYSÉGES MAGYARSÁG

A nemzeti nyelvet Kelet-Európa minden nemze-tének meg kellett teremtenie. (A nyugat-európai nemzetek kialakulása nem kötődött ennyire kizáró-lagos jelleggel a nemzeti nyelvhez, ott ugyanis a nemzet fogalmába etnikai, rendi, vallási hovatar-tozástól függetlenül minden országhatárokon belül élő állampolgárt beleértettek.) Keleten azok a né-pek voltak a legszerencsésebb helyzetben, amelyek saját uralkodó osztállyal és — jórészt ennek kö-vetkezményeként — egy már meglévő nemzeti

nyelvvvel rendelkeztek, amelyet csupán korszerűsít-e-ni, bővíteni, szépíteni kellett. A lengyelek, csehek, oroszok mellett ebbe a csoportba tartoztak a *magyarok* is. A magyarságnak külön szerencséje, hogy a Szerettől a Burgenlandig, az Al-Dunától a Vereckei szorosig terjedő hatalmas nyelvterületén a magyar nyelv egységes volt. A Kárpát-medence zivataros történelme ugyanis állandó népmozgáso-kat, nyelvi keveredést eredményezett, s így a köl-csönhatás eredményeként a magyar nyelvjárási kü-lönbségek annyira csekélyek voltak, hogy sehol sem akadályozták a megértést. Amint ez köztudott, a nyelvjárásterületek harcából — a Kazinczy Fe-renc körül csoportosuló nyelvújítók munkálkodásá-nak eredményeként — végül is az észak-keleti dia-lektus került ki győztesen, s vált a magyar irodal-mi nemzeti nyelv alapjává, mely a továbbiakban a nemzeti identitás fő kritériumaként szolgált az e-gész magyar nyelvterületen. Az egységesülés vég-eredményben már a reformkor előtt végbement, úgy, hogy az 1848-as forradalomban a magyarság a maga nemzeti egységében léphetett fel.

Az Erdélyben élő magyarok is szervesen kap-csolódtak be a nemzetté válás folyamatába. A szé-kely társadalom megszűnőfélben lévő sajátos rendi helyzetének jelentősége ekkorra már eltörpült, s az egységesítő tendenciák (közös nyelv, hun-magyar közös eredet, azonos nemzeti sajátosságok stb.) ke-rültek előtérbe. Az egyetlen magyar népcsoport, a-melyhez nem jutott el a nyelvújítás, a Kárpátok ívén kívül élő moldvai csángóság volt. Az irodal-mi köznyelv identitást eldöntő jelentőségét bizo-nyítja, hogy a moldvai csángóság sohasem tekintette magát a magyar nemzet részének.

A NÉMET A MŰVELTSÉG NYELVE

Európa keleti térségében voltak olyan általáno-san elterjedt nyelvek is — a Habsburg-birodalom keretein belül a német, a Balkánon a görög —, me-lyek a műveltség, a tudomány, a szépirodalom elis-mert nyelvének számítottak, s a formálódó nemze-tek egyrésze épp ezek ellenében igyekezett saját iro-dalmi nyelvét kialakítani. A lassan egységesülő magyar nyelv is németesítő törekvések árnyékában volt kénytelen létének érvényt szerezni. Ebben a helyzetben természetes, hogy a német etnikumú, nagy nyelvjárási különbségekkel rendelkező erdélyi szászok elfogadták, identitásuk fő kritériumává tették a kiművelt, kultúrahordozó német irodalmi nyelvet.

„A ROMÁN NYELV EGY ÉS OSZTHATATLAN“

Erdély népei közül a legnehezebb helyzetben a románság volt, hiszen sem itt, sem a vajdaságok-ban nem alakult ki olyan uralkodó osztálya, mely egy egységes nemzeti nyelvet létrehozhatott volna. A románok nyelvi-nemzeti öntudatosodásának fő

gócpontja Erdély lett, ahonnan a Balázsfalván nagy tömegekben kitermelt, kenyértelen, nacionalizmustól fűtött román értelmiség a XIX. század elején kez-dett a vajdaságokba is kiáramlani. Bukarestben az első középfokú román iskolát az 1816-ban Erdélyből kivándorolt Gheorghe Lazár és társai alapították. A sorra megnyíló havaselvi és moldvai gimnáziu-mokban erdélyi tanárok nagy tömege működött. Az Erdélyi Iskola (Școala Ardeleană) kivándorolt köve-tői — I. Maiorescu, N. Bălcescu, Eftimie Murgu, A. Laurianu, hogy csak a legjelentősebbek közül említsünk — nemcsak a dákorumán kontinui-tás és a nemzeti egység lelkesítő eszméjét vitték magukkal, hanem döntő módon járultak hozzá az egységes román irodalmi nyelv kialakulásához is. Az Erdélyből importált eszmék csakhamar forradal-masították a görög jövevények zsarolásainak kitett, elviselhetetlen adóterhek alatt nyögő románságot, mely csakhamar nemzeti szabadságjogokat kezdett követelni az elgörögösödött korrupt arisztokráciától.

Ilymódon a század negyvenes éveire kialakult egy erősen magyar- és görögellenes román naciona-lizmus, mely határozottan harcolt a román nyelvű kulturális intézményekért (iskola, egyház, irodalom, sajtó stb.), és határozottan szállt szembe az 1841-es erdélyi országgyűlés azon határozatával, mely a magyar nyelvet kötelezővé akarta tenni az egyházi anyakönyvvezetésben és a középfokú iskoláztatás-ban. Az 1842-ben kirobbant nyelvharc a román—magyar szemebenállás egyik legelső és legélesebb megnyilvánulása. Gheorghe Barițiu Brassóban meg-jelenő lapja, a *Gazeta de Transilvania* — ez az e-gyetlen román nyelvű erdélyi sajtóorgánum ebben az időben — „az erdélyi román nemzetiség és nyelv elleni halálos merényletről“ beszél, Simion Bărnuțiu pedig a balázsfalvi káptalan tiltakozó beadványá-ban ezt írja: „A román nyelv egy és oszthatatlan, ez egyesíti az összes románokat egy édes testvériség kapcsaival egyetlen családba, mely mindig nemes büszkeséggel viselte a római nevet“.

AZ ÉRTELMSÉG ÚJ VALLÁSA: A NACIONALIZMUS

A polgárosodás és a vele együtt járó nacionalista hév már a század első felében elsöpri a „transzil-vanizmus“ legjobb hagyományait, s az 1848—49-ben kirobbanó nyílt konfrontáció pedig csak betetőzi ezt a folyamatot. Korábban a feudalizmusban gyö-kerező vallási és rendi szembenállás még nem veze-tett nyílt összeütközéshez, mert az ellentétek — úr és paraszt, a három nemzet és a román értelmiség, a rendi önkormányzat és a bécsi abszolutizmus — egymástól elszigetelten jelentkeztek. A hosszú idő óta halmozódó feszültségek az értelmiség tudatos nacionalizmusa miatt változtak tragikus élességű román—magyar ellentétté. A nemzeti nyelv és kul-túra jelentőségét túlhangsúlyozó értelmiség — mi-után a felvilágosodás korában elveszítette a régi istent — új vallásra talált a dákorumán ideológiá-ban, illetőleg „a magyarok istenének“ imáadásában.

TÁNCZOS VILMOS

(folytatjuk)

A TRANSZILVANIZMUS IDŐSZERŰSÉGE

TRANSZILVANIZMUS ÉS NEMZETI IDENTITÁS

V.

A magyar nemzeti múlt

Az etnikai eredet és a nemzeti múlt — mint öntudatot adó, önérzetet tápláló, azonosulási lehetőséget biztosító tényezők — nagyon korán, jóval a nemzeti nyelv jelentőségének XVIII. század végi felismerése előtt, fontosakká váltak az értelmiség számára. Erdélyben a saját feudális uralkodó osztállyal rendelkező magyaroknak fejlett történeti tudatuk volt, mely nagyon régi gyökerekig ment vissza, és nemcsak szóbeli hagyományokra, hanem írott forrásokra is támaszkodott. A magyar nemesség számára fontos volt a történeti tudat állandó ébrentartása, és terjesztése, hiszen ez jelentette társadalmi kiváltságainak igazolását is (ők a vérrel szerzett, karddal megtartott ország egyedüli jogos tulajdonosai stb.). Később, az 1848-as szabadságharc előtt és után, az egységes polgári magyar nemzet kialakulásával párhuzamosan ezt a történeti tudatot a magyar nemzet egészére kiterjesztették, úgy, hogy az erdélyi magyarság egésze az ország tulajdonosának kezdte érezni magát.

A székelység történeti tudata a magyar nemességéhez hasonló szerkezetű volt, és hasonló elemekből építkezett — (a székelyek között elevenen élt a hun-magyar közös eredet, valamint saját kiválóságuk tudata) —, s így ebben a vonatkozásban is könnyen bekapcsolódhattak az egységes magyar nemzet kialakulási folyamatába. Mégis, a magyar nemzet egészén belül a székelység megőrzött egyfajta önállóságot: a székely nemesek (primorok), főfők (primipilusok) és közrendű szabadok (pixidariusok) valódi történelmi hagyományokra támaszkodó kiválóság-tudata a szabadságukat elveszített jobbágyokra, azaz gyakorlatilag a székely közösség egészére kiterjedt, és ez a sajátos történeti tudat bizonyos mértékig el is különítette őket a magyarságtól. A szabadságjogok és a kiválóság-tudat kiterjesztése egyébként egészen természetes volt, hiszen a székelyek között még mindig elevenen élt az a hagyomány, hogy eredetileg minden székely egyenlő, szabad és kiváltságos volt.

Jegyezzük meg itt mindjárt, hogy a XIX. század első felében egységesülő erdélyi magyarság történeti tudata *reális történeti tényekhez kapcsolódott*, azaz — legalábbis, ami a honfoglalás utáni időket illeti — nagyjából megfelelt a történelmi valóságnak. Csakhogy a magyar nacionalizmus ébredésével egyidejűleg megkezdődött a székely és magyar múlt mitizálása, ami később a századforduló táján, majd a Horthy-rendszer idején szélsőséges formákban jelentkezett.

A román nemzeti múlt

Általában azt mondhatjuk, hogy a saját feudális uralkodó osztállyal rendelkező nemzetek — magyarok, csehek, lengyelek, horvátok, oroszok stb. — történeti tudatát nem felnagyított mitikus hősök népesítették be. Ezeknek a népeknek nem volt szükségük arra, hogy történelmet gyártsanak maguknak, mert *volt* (írott) történelmük.

Mivel a történelem ezidőtájt kizárólag az uralkodó osztályok történetét jelentette, a feudális uralkodó osztályok nélküli népeknek nem volt történelmük sem. Ezeknek nemzetté válásuk korszakában nemcsak irodalmi nyelvet, hanem múltat is kellett teremteniük maguknak. A szlovákok képzeletének szüleményeként így keletkezett egy nagy-morva királyi dinasztia, és egyre fényesebbé lett az ugyancsak történelem nélküli románok nemzeti múltja is. Az ébredő nemzeti öntudatok és nacionalizmusok szempontjából teljesen mellékes volt, hogy az értelmiség által kialakított történeti tudat valóban megfelel-e a tényeknek. Sőt, egy kitalált, vagy mondai elemekkel átszótt múlttal még könnyebb volt érzelmileg azonosulni, mint a lecsupaszított, hősietlen tényekkel. Ezzel magyarázható, hogy a múlt idealizálása a régi állami léttel rendelkező nemzetek esetében is végbement. A kétfajta múltszemlélet közötti különbség csupán annyi, hogy a magyarok, lengyelek, csehek történelmi személyiségei mégiscsak léteztek valaha — az Árpádok, Premyslek, Piastok valóságos országok valóságos uralkodói voltak —, ellenben a saját uralkodó osztállyal nem rendelkező nemzetek történelmének mitikus-mondai hőseiről nem lehet ugyanezt elmondani.

A románok — és több más balkáni nép — tudatában legrégebbi múltbeli emlékként már csak a török hódoltság kora élt, a korábbi közösségi lét emléke a mondavilág időtlen mitikus kódébe vészett. Néphagyomány és írott források híján hogyan sikerült mégis eljutniuk a dák birodalom és a római eredet gondolatához?

A román nacionalizmus sarkkövévé lett eszme egyidős a román értelmiséggel. A XVIII. század elején kialakuló szűkkörű görögkatolikus román értelmiség *magyar forrásokban találkozik először a római eredet gondolatával*. A Nyugaton tanuló román ifjúság lelkesen forgatja a humanisták műveit és a középkori magyar krónikákat. Csakhamar rátalálnak Anonymusra, aki saját korának viszonyait, azaz az 1200 körüli időket vetíti vissza a honfoglalás korába, és egy helyen — nyilvánvalóan tévesen — azt írja, hogy a kunok és románok („Cumani“ és „Blachi“) a Kárpát-medencében fogadták a magyarokat. Anonymust látszott igazolni az a magyar humanisták műveiben sztereotip módon ismétlődő gondolat, miszerint a románok „a di-cső rómaiak“ „tolvajokká züllött utódai“.

A modern román nacionalizmus fő dogmájává lett római eredettudat kezdetben nem volt magyar-ellenes, még akkor sem, ha logikusan következett belőle mind a határok által széttagolt románság nemzeti egysége, mind pedig az, hogy ők az ország őslakói és egyedüli jogos tulajdonosai. Az Erdélyi Iskola (Școala Ardeleană) képviselői — egyikük 1812-ben kinyomtatott műve (Petru Maior: Istoria pentru începutul Românilor în Dachia) a román nacionalizmus bibliája lett — Budapesten tevékenykedtek, munkásságukat magyar baráti körök (Benkő József, Kovachich Márton György, Katona

István, Lipszky János, Rumy Károly stb.) jelentősen befolyásolta. Petru Maior és Samuil Micu-Klein a románságot a magyar korona alatt szerette volna egyesíteni. Mindez nem önellentmondás részükről, hiszen ekkoriban a román értelmiség még csak rendi keretekben tudott gondolkodni, és a románság egységét sem tudta másként elképzelni, mint a történelmi jog — Moldva és Havaselve egykor a Magyar Királyság adófizető vazallusa volt — tiszteletben tartásával.

„Nemzeti rögeszmék“ a történeti tudatban

Amint látjuk, magyarok és románok történeti tudata már a kezdet kezdetén magában hordta a későbbi konfrontáció lehetőségét. A két nép múltszemléletének gyökeres szembenállása egyre nyilvánvalóbbá lett, hiszen egyik nacionalista értelmiség sem törődött azzal, hogy a kialakított történeti tudat megfeleljen a tényeknek, ehelyett inkább néhány előregyártott nacionalista rögeszmét igyekezett igazolni:

a.) AZ AUTOCHTONITÁS:

A román és magyar nacionalisták egyaránt szentül meg vannak győződve arról, hogy saját népük korábban lakott itt, mint a másik, aki csak jövevény. Nehezen értik meg, hogy a történelmi tények — esetünkben az érkezés sorrendjének — megvilágítása kizárólag történészek dolga, és hogy a múltnak nincsenek emberjogi vonatkozásai. A jogokat nem az érkezés sorrendjében osztogatják.

b.) A „NAGY KORSZAK“ RÖGESZMÉJE:

A nemzeti kiválóság, valamint a XX. századi területszerzések igazolásaként a román nacionalizmus kitalálta a nagy dák birodalom eszméjét, ugyanúgy, ahogyan a magyar nacionalizmus mindig szívesen hivatkozott a Nagy Lajos korabeli magyar birodalomra, melynek „három tenger mosta a partjait“. (A különbség, miszerint a dák birodalom fikció, a Nagy Lajos birodalma viszont realitás volt, a nemzettudat szempontjából nem volt lényeges.)

c.) A „MŰVELT NYUGAT“ VÉDŐPAJZSAI:

A román és magyar nacionalizmus egyformán hajlamos (volt) arra, hogy a műveit Nyugat „védőpajzsának“ szerepében tetszelegjen. (Azt eldönteni, hogy erre milyen mértékben van jogalapjuk, ugyancsak szakemberek dolga.)

d) A MÚLTBELI EGYSÉG RÖGESZMÉJE a később megvalósított nemzeti egységet a korábbi állapotokra vetíti vissza. A román nacionalizmus az egész román történelmet a nemzeti egységért folytatott harcként állítja be, és ezt a törekvést olyan korszakokra is visszavetíti, melyeknek még nem lehettek nemzeti törekvései, hiszen a nemzetek Európa-szerte csak a XVIII. század után alakultak ki.

A nemzeti múltról kialakított képet átszövő tévhitek sorát hosszan folytathatnánk, de ennyi is elég a két történelmi tudat szembenállásának érzékeltetésére. Közeledésük csak akkor lesz majd érzékelhető, ha *mindkét* nép deheroizálja, mítosztalanítja, és a mindenkori jelen ideológiáitól függetlenül szemléli majd önnön történelmét.

TÁNCZOS VILMOS

(folytatjuk)

A TRANSZILVANIZMUS IDŐSZERŰSÉGE

TRANSZILVANIZMUS ÉS NEMZETI IDENTITÁS

ELTORZULT NEMZETI SZIMBÓLUMOK

Az erdélyi népek identitását meghatározó tényezőkhöz (nemzeti nyelv, múlt, kultúra, vallás, stb.) ma is erős érzelmek társulnak. Úgy is mondhatnánk, hogy ezek a tényezők *hatalmas szimbolikus jelentéssel ruházódtak fel*. Az önmagában véve semleges történelmi múltból például, egy-egy kor nacionalista értelmisége minduntalan jelenre vonatkozó cselekvési parancsokat, erkölcsi imperatívuszokat igyekezett kiolvasni, s így eltorzította, meghamisította a történelmet. A nemzeti ideológiák igazolásaként felfogott múlt mitikussá, irreálissá lett, úgyhogy rá hivatkozva az emberekből erős érzelmi hatásokat, sőt félelmetes tömeghisztériákat lehetett kiváltani. A manipulált, meghamisított nemzeti múlt Erdélyben is — ugyanúgy, mint egész Kelet-Európában — vallássá, hit-kérdéssé lett, és a történelmi-politikai frazeológia is vallásos elemekkel telítődött: a „szent“ nemzet „üdvén“, „feltámadásán“, „vértanúk“ és „hitvallók“ serege munkálkodott, akik „sötét túlvilági hatalmak“ ellen harcolva „feláldozták“ életüket a nemzet „üdvözülésének“ „oltárán“. A Nyugat előtt ma is érthetetlen Kelet-Európa történelmi szimbólumokra való ilyenszerű erős érzékenysége, ezért hol elnéző mosollyal, hol gúnnyal, hol döbrent borzadállyal, hol a primitív agresszivitásnak kijáró megvetéssel, ám legtöbbször csak közönnnyel reagálja le a korszerűtlen nacionalizmusok tobzódásait.

De természetesen, nemcsak a nemzeti múlt mitizálódott Erdélyben. A történelemhez hasonlóan, szimbolikus jelentéssel ruházódott fel a román, magyar, német, szerb, szlovák, ukrán nemzeti nyelv, népi kultúra, művelődéstörténet, irodalom, vallás, stb. Minden nép előtt „szentté“ lettek saját nemzeti szimbólumai, melyeknek „megszentelt“ voltát a többi népekkel is megpróbálták elismertetni. A nemzeti öntudat szimbolikussá lett tényezőjével való hatalmi manipulációk — az ebben rejlő lehetőségeket románok és magyarok egyformán kihasználták — élesen szembeállították egymással Erdély népeit.

Az elkülönülési folyamat betetőzéseként a XX. századra minden erdélyi nép létrehozta saját *tárgyasult nemzeti szimbólumait* is (nemzeti címer, nemzeti zászló, nemzeti himnusz stb.) melyek kézzelfoghatóvá, konkrét valósággá tették egy-egy nemzet tagjainak eszmei összetartozását, és ugyanakkor el is különítették egymástól Erdély népeit. Az ezekhez kapcsolódó erős érzékenységet nem szükséges ecsetelni: Erdély Trianon utáni történelmében bőven találunk példát egymás nemzeti szimbólumainak meggyalázására, a románság ma is betegesen viszolyg a magyar nemzeti színektől, valamint a magyar és a székyel himnusztól. Ide tartozik az is, hogy a nemzeti eszme kizárólagos védelmezőiként fellépő mindenkori hatalmak — gondoljunk itt Horthy Magyarországra, Ceaușescu Romániájára, vagy a jelenlegi helyzetre — mindig visszaéltek a nemzeti szimbólumokhoz való erős ragaszkodással, az erdélyi népek nemzettudatát jellemző erős érzelmi töltettel, hogy a hatalom kényelmetlen oldaláról eltereljék a figyelmet.
NÉHÁNY LÉLEKTANI TÉNYEZŐ:

a) Azt mondhatjuk, tehát, hogy akkorra, amikor a transzilvanizmus programját Kós Károlyék meghirdették, az erdélyi népek önazonosságát meghatá-

rozó minden tényező erős szimbolikus-mitikus jelentést kapott már, és kialakulóban volt a nemzeti kizárólagosság eszméje. Románok, magyarok, németek egyre inkább a *másik ellenében* fogalmazták meg önmagukat, oly módon, hogy a *másiktól megkülönböztető jegyek is identitásmeghatározó tényezőkké váltak*, és ebben már egyértelműen benne volt a nemzeti gyűlölködés lehetősége. A szembeállítás ugyanis egyértelműen a saját erények hangsúlyozását és a másik ócsárlását jelentette. (A magukat jószívűnek, békésnek, szelídnek, vendégszeretőnek látó románok a magyarok szemében lusta, igénytelen, gyáva, hazug, vad ösztönöktől hajtott sötét tömeggé lettek, másfelől viszont a lovagias, bátor, szavahihető, dolgoos nép szerepében tetszelgő magyarokban a románok csak a barbár, agresszív, kegyetlen, hódítani vágyó csúrhét voltak hajlandók felfedezni. A két világháború között Kelet-Európa-szerte elszaporodó „nemzetkarakterológiai“ természetesen nem a nép, hanem a nacionalista értelmiség szüleményei voltak, ami nem jelenti azt, hogy ezek ne jutottak volna el a legegyszerűbb emberekhez is.

b) Az 1918 utáni átrendeződés során az erdélyi népek identitástudata egy újabb mozzanattal egészítődött ki: *a győztesekhez, illetve a vesztesekhez való* tartozás tudata egyaránt erősítette a nemzeti hovatartozás érzését, valamint a másik féltől való elkülönülést. A trianoni békediktátum a románok számára győzelmi mámort és felszabadulást hozott, az erdélyi magyarokban viszont kialakította a legyőzöttség, a megalázottság, a magányosság érzetét.

c) Az elkülönülés irányába hatott több más tömeglélektani tényező is. A románságban például túlságosan erős volt *a más népek iránti bizalmatlanság*, aminek magyarázatát történelmükben kereshetjük: hosszú évszázadokon át törökök, görögök, magyarok, németek uralkodtak fölöttük, és nem volt saját uralkodó osztályuk sem. Sokévszázados elnyomott helyzetük gyanakvást, idegengyűlöletet, agresszivitást váltott ki belőlük, aminek hátterében kisebbségi komplexus munkált. Az erdélyi románok elutasító magatartását még inkább fokozta az, hogy a magyarok nehezen tudtak megszabadulni szupremácia-tudatuktól, ami joggal irritálta az Erdély urává lett románságot.

A MÚLTAT VALÓBAN BE KELL VALLANI

Az eddigiék összegezéseként azt mondhatjuk tehát, hogy Erdély népei a XX. század elejére a nemzeti öntudat magas fokára jutottak, de nemzetté válásuk során kiéleződtek közöttük az ellentétek is. Végtetes mulasztás rejlik abban, hogy Trianon óta ezek a népek csak azzal voltak hajlandók nyíltan szembenézni, ami összekötötte őket, ellenben arról, ami elválasztotta, szembeállította őket egymással, szemérmes képmutatással hallgattak. A mulasztás miatt mitikussá, ködössé vált a közös múlt, amelyből árnyak, rémképek járnak vissza kísérteni és uszítani. Mert az elhallgatás nem teszi meg nem történtté az eseményeket.

Elsősorban a kisebbségi helyzetbe jutott, elnyomott magyarság volt az, aki kizárólag csak az egyenlőség, a testvériség, a sorsközösség idealizált eszményeit volt hajlandó terjeszteni, és ehhez az ideológiához történelmi előképeket keresett. Közben, természetesen, abban reménykedett, hogy a többségi ro-

mánság komolyan is veszi ezeket az eszményeket, és „megkegyelmez“ a kisebbségeinek. De nem ez történt: a magát nyeregben érző románság őszintébben viszonyult a két nép múltbéli kapcsolataihoz, és nem volt hajlandó elfogadni a múlt szelektív megszüpítését, azért, hogy történelmi bizonyítékokat szolgáltatasson a gyakorlatban nem létező „testvériség“ ideológiájának alátámasztásához. Ehelyett méltósággal és közönnnyel utasította vissza a kisebbségek érdekből fakadó, önmegalázó „kéznyújtását“.

A transzilvanizmus volt az első olyan ideológia, amely a valóság tényei ellenében egyenlőséget hirdetett a Trianon utáni Romániában. Ez az eszmerendszer máig hatóan határozta meg az erdélyi magyarság szemléletét, hiszen hetven év után sem tudunk jobbat kitalálni, mint az önmegalázó magakínálgatást. Gyávák vagyunk beismerni: Erdély népeit nem az eszmények és utópiák, hanem csak az egyenlő erők tehetnék valóban egyenlővé.

Sokan vannak, akik ma bíznak a haladó, európai gondolkodású román és magyar értelmiségben. Valóban, minden korban, még a legkiélezetebb konfliktusok, fegyveres összecsapások, háborúk idején is voltak, akik az egyetértést, a barátságot, a közös ellenség elleni összefogást hirdették. (A sort a Bem forradalmi seregének törzskarában Petőfi mellett szolgáló román Cezar Boliac-kal vagy a német Anton Kurz-cal kezdhetnénk, majd Ioan Dragoșon át, aki a magyar országgyűlés román képviselőjeként életét áldozta a megegyezésért, hosszan folytathatnánk Mocsáry Lajosig és Jászi Oszkárig, hogy végül Smaranda Enacheval és Gelu Păteanuval fejezzük be.) Az ilyen nagy egyéniségek teteteinek, szavainak óriási az erkölcsi jelentősége. De mivel mindig kisebbségben vannak, alig befolyásolhatják a történelmi realitást. Ezért ne áltassuk magunkat: adjunk meg nekik minden tiszteletet, és újabb szimbólumgyártások helyett tegyük azt, ami valóban kötelesség.

Marosvásárhely után itt az ideje, hogy az erdélyi magyarság is felülvizsgálja, újraértelkje a transzilvanizmus jelszóvá egyszerűsödött, hitelüket vesztett, több ízben diszkreditált szólamait Mert biztos alapon nyugvó, valóban korszerű együttélés csak hiteles múltismeret által lehetséges. Épp a tavaly márciusban Erdély-szerte lezajlott konfrontációk bizonyították be, hogy Erdély népei igenis tudnak azokról a történelmi konfliktusokról, amelyekről mindezidáig szemérmesen hallgattunk. (Elég itt csak a legjelentősebbeket említeni: az 1784-es Horia-féle felkelés Zaránd-vidéki és Arad környéki pusztításait, az 1848—49-es szabadságharc magyar-román harcait, a Tanácsköztársaság leverését, és Budapest megszállását, az 1940-es bécsi döntést stb.) A baj nem az, hogy románok és magyarok egyaránt tudnak az ekkor történtekről, hanem az, hogy a szemérmes, udvarias elhallgatás miatt *nem azt tudják, ami voltaképpen történt*. Így kritikus helyzetekben — lásd Marosvásárhely — elemi erővel tör felszínre a meghamisított, szörnyűségeiben felnagyított múlt.

Ahelyett, hogy az „ország-“ és „tájtranszilvanizmus“ régen darabokra hullt ideológiájának utópiáit dédelgetnénk, ki kell dolgoznunk az együttélés és a kisebbségi önvédelem korszerű, valóban hatékony formáit, ami csak önmagunk és a másik hiteles, ideológia- és érzelemmentes ismeretén nyugodhat.

TÁNCZOS VILMOS

(VÉGE)